

تبیین جامعه‌شناختی رابطه میزان سرمایه اجتماعی خانواده با موفقیت تحصیلی فرزندان

حسین کردی، استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران*

شهربانو غضنفری، کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه پیام‌نور مرکز تهران

چکیده

پژوهش حاضر به منظور تبیین رابطه بین سرمایه اجتماعی خانواده و موفقیت تحصیلی فرزندان صورت گرفته است. جامعه مورد مطالعه دانش‌آموزان دختر سال سوم دبیرستان‌های شهر ساری مرکز استان مازندران هستند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران به شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای به تعداد ۳۲۶ نفر برآورد و افراد گزینش شدند. روش پژوهش پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه بود که توسط دانش‌آموزان و والدین آنان پاسخ داده شد. برحسب یافته‌های پژوهش موفقیت تحصیلی این گروه از دانش‌آموزان نسبتاً مطلوب و سرمایه اجتماعی خانواده آنان و انگیزش پیشرفت فرزندان به‌طور نسبی بالا بوده است. همچنین مطالعه ارتباط بین متغیرها نشان می‌دهد، سرمایه اجتماعی درون خانواده (ارتباطات درون خانوادگی) در رتبه اول تأثیر گذاری ($r=0/43$) بر موفقیت تحصیلی، سپس سرمایه اجتماعی بیرون خانواده (ارتباطات بیرون خانوادگی) با $r=0/31$ حائز رتبه بعدی مؤثر بر موفقیت تحصیلی فرزندان است و نیز انگیزش پیشرفت به مثابه یک عامل واسط در رابطه بین سرمایه اجتماعی خانواده با موفقیت تحصیلی فرزندان معنی‌دار است.

کلید واژه‌ها: سرمایه اجتماعی، موفقیت تحصیلی، انگیزش پیشرفت، دانش‌آموزان دختر.

مقدمه و طرح مسأله

خانواده و مدرسه دو نهادی هستند که در ارتباط مستقیم با کودکانند. اهمیت خانواده در زندگی فرزندان و اهمیت عملکرد آموزشی در سرنوشت زندگی آینده آنان برکسی پوشیده نیست لذا شناخت رابطه بین وضعیت خانواده و یادگیری در مدرسه فرزندان از اهمیت بسزایی برخوردار است.

نوع روابط حاکم در خانواده و کیفیت آن و نیز کمیت و کیفیت روابط هر خانواده با افراد و شبکه‌های بیرون از خانواده ایجاد شبکه روابط اجتماعی می‌کند که در ادبیات جامعه‌شناسی از آن به عنوان سرمایه اجتماعی خانواده تلقی می‌شود. بی‌تردید این سرمایه فراهم شده در هر خانواده در تعلیم و تربیت فرزندان مؤثر است. با اذعان به این نکته مهم که نهاد آموزش و پرورش به تنهایی عامل موفقیت یا عدم موفقیت تحصیلی کودکان نیست، بلکه به نظر می‌رسد در عملکرد تحصیلی فرزندان نقش ویژگی‌های خانواده از جمله سرمایه اجتماعی آن نباید از نظر دور داشته شود لذا آشنا کردن خانواده‌ها با این سرمایه و تبیین نقش آن در موفقیت تحصیلی فرزندان هر جامعه اهمیت بسزایی دارد.

در پژوهش حاضر با توجه به اهمیت و نقشی که خانواده‌ها در موفقیت تحصیلی فرزندان دارند، چگونگی رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی خانواده و موفقیت تحصیلی فرزندان مورد بررسی قرار گرفته است لذا پرسش اصلی این پژوهش این است که: ساز و کار رابطه بین سرمایه اجتماعی خانواده و موفقیت تحصیلی فرزندان چگونه است؟ و این‌که این رابطه از ابعاد مختلف درون خانوادگی و بیرون خانوادگی چگونه قابل تبیین و تحلیل است؟

ادبیات پژوهش (مبانی نظری)

سرمایه اجتماعی مجموعه منابع بالقوه و بالفعلی است که با عضویت در شبکه‌های اجتماعی کنشگران و سازمان‌ها به وجود می‌آید. به عبارتی شامل روابط مبتنی بر اعتماد و بده بستان (معامله به مثل) در شبکه‌های اجتماعی است (شارع‌پور، ۱۳۸۳: ۱۰).

کلمن^۱ به جای تعریف سرمایه اجتماعی برحسب ماهیت و به طور کلی محتوای آن، به کارکرد آن توجه دارد که دارای دو ویژگی است: جنبه‌ای از ساخت اجتماعی است و مانند شکل‌های دیگر سرمایه مولد است و دستیابی به هدف‌های معینی را تسهیل می‌کند (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۶۲).

منظور از سرمایه اجتماعی در دیدگاه زتومکا^۲ (۱۹۹۱) و کلمن (۱۹۹۰) گزینه‌های رابطه‌ای در ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برای یک موضع اجتماعی در شبکه تعاملی جامعه است لذا برای اشغال‌کننده یک موضع اجتماعی، گزینه‌های رابطه‌ای آن موضع می‌توانند سرمایه بالقوه‌ای باشند که در روابط اجتماعی تبدیل به ذخایر قدرت، ثروت، نفوذ و معرفت می‌شوند (چلبی، ۱۳۷۵: ۳۸).

سرمایه اجتماعی برای بورديو موقعیت‌ها و روابط در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی است که دسترسی به فرصت‌ها، اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را برای افراد افزایش می‌دهد (بورديو، ۱۳۸۰: ۳۱). به نظر پوتنام سرمایه اجتماعی آن دسته از ویژگی‌های سازمان اجتماعی است که هماهنگی و همکاری را برای منفعت متقابل تسهیل می‌کند (ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۰: ۲۱-۲۰). از نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی عبارت است از هنجارهای غیررسمی جا افتاده‌ای که همکاری میان دو یا چند نفر را تشویق می‌کند (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۳).

به تعبیر بولن و اونیکس سرمایه اجتماعی از بین هزاران کنش متقابل هر روز مردم به‌وجود آمده است (Bullen & Onyx, 2000: 25). حال اشاره می‌کند که سرمایه اجتماعی درجه‌ای است که مردم قانوناً در مجموعه‌ای متناسب بر اساس روابط مبتنی بر اعتماد و تأثیر متقابل چند جانبه پیوند دارند (Hogan, 2003: 158). ولکاک سرمایه اجتماعی را هنجارها و شبکه‌هایی تعریف می‌کند که کنش جمعی را برای منافع متقابل تسهیل می‌نماید (Portess, 1998: 18).

¹ Coleman

² Sztompka

سرمایه اجتماعی خانواده

خانواده از عمده نهادهای اجتماعی است که در ایجاد سرمایه اجتماعی نقش اساسی دارد. به تعبیر لوری سرمایه اجتماعی مجموعه منابعی است که در ذات روابط خانوادگی وجود دارد. این منابع می‌تواند مزیت مهمی برای کودکان و نوجوانان در رشد سرمایه انسانی‌شان باشد (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۵۹).

در دیدگاه کلمن سرمایه اجتماعی خانواده نشان‌دهنده شبکه روابط اجتماعی بین افراد بالغ و کودکان است (Coleman, 1988:111) که برای تربیت فرزند در سه جنبه از ساختار اجتماعی کارکرد دارد. یکی شدت روابط والدین و فرزندان، دوم رابطه بین دو بزرگسال که با همدیگر و با فرزند خود دارند و سوم استمرار این ساختار در طول زمان است (Smith, 2003:107). سرمایه اجتماعی خانواده در توسعه و رفاه بچه‌ها نقش اساسی دارد. بچه‌هایی که تک والدی هستند و یا دارای تعداد زیادی خواهر و برادر هستند و یا تحرک مکانی (جابجایی محل مسکونی) بالایی دارند، سرمایه اجتماعی کمتری دارند (Boisjoly & et al., 1995:609).

مکانیل و رالف (۱۹۹۹) برای سرمایه اجتماعی خانواده ابعاد مختلفی را پیشنهاد کرده‌اند: بحث بین والدین و فرزندان، نظارت بر امور تحصیلی فرزندان، توجه و مشغولیت والدین در امور مربوط به والدین کودکان و معلمان فرزندان خویش از آن جمله هستند (Meier, 1999:24-25). استفون و سالازار خاطر نشان ساخته‌اند که سرمایه اجتماعی خانواده عمدتاً در روابط بین فردی در درون خانواده (والدین-فرزندان) و کارگزارانی از قبیل آموزگاران، مشاوران، سایر والدین، دوستان همکلاسی‌ها و همکاران وجود دارد، این کارگزاران منابع انسانی ارزشمندی را به شکل حمایت‌های تحصیلی، مشاوره تحصیلی در اختیار دارند که در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان نقش اساسی دارد (Meier, 1999: 45-50).

کلمن دو نوع سرمایه اجتماعی خانواده را از هم تفکیک می‌کند. سرمایه اجتماعی در داخل خانه و سرمایه اجتماعی خارج از خانواده سرمایه اجتماعی داخل خانواده شامل زمانی است که

والدین با یکدیگر و بچه‌هایشان می‌گذرانند (ارتباطات درون خانواده). از همین رو سرمایه اجتماعی درون خانواده شامل هنجارها، شبکه‌های اجتماعی و روابط بین والدین و فرزندان است که برای فرزندان خصوصاً در دوران جامعه‌پذیری بسیار گرانبهاست. این سرمایه اجتماعی از طریق سرمایه‌گذاری در کنش متقابل بین افراد خانواده و با ایجاد فرصت برای کنش‌های بین شخصی و فراوانی کنش‌ها و مدت زمان کنش ظاهر می‌شود. او بر روابط والدین-فرزندان تأکید می‌کند و از حضور فیزیکی والدین در خانواده و رسیدگی به فرزندان به عنوان شاخص اندازه‌گیری استفاده می‌نماید (Coleman, 1988:118). چنین روابط متقابلی به فرزندان اجازه می‌دهد تا سرمایه‌های موجود در محیط خانه را به سرمایه انسانی یا سایر سرمایه‌های وابسته (مرتبط) که به بهبود شرایط منجر می‌شود، منتقل کنند (Smith, 2003:107)، بنابراین، سرمایه اجتماعی درون خانواده مکانیسم مهمی است که از طریق آن انتظارات تحصیلی والدین به فرزندان انتقال یافته و انتظارات تحصیلی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Meier, 1999: 2).

سرمایه اجتماعی بیرون خانواده به روابط خارج از خانه در درون اجتماع کلی‌تر را مورد نظر دارد که شامل ارتباط با گروه‌ها و نهادها از جمله اقوام و خویشاوندان و همسایگان و ارتباط با اولیاء و مربیان و مسئولان مدرسه است (Boisjoly & et al., 1995: 609). کلمن به اهمیت سرمایه اجتماعی بیرون خانواده نیز تأکید نموده است. این سرمایه به شبکه اجتماعی خانواده در اجتماع و رابطه آن با سایر نهادها و اعضای جامعه از قبیل مدارس، سازمان‌های اجتماعی و غیره اشاره دارد. او بیان می‌کند که تماس بین کودک و خانواده، دوستان، جامعه و مدرسه‌اش می‌تواند به دستاوردهای آکادمیک بالایی تبدیل شود (Meier, 1999: 6).

میر، با تکیه بر تعدادی از مطالعات نشان داده است که رابطه مثبتی بین دستاوردهای تحصیلی بچه‌ها با ارتباط مابین خانواده و مدرسه مثل حضور در رخدادهای مدرسه، ملاقات‌های اولیاء و مربیان یا عضویت در جلسات مدرسه، وجود دارد (Meier, 1999: 45). همچنین پوتنام، شبکه‌های همسایگی را در تقویت سرمایه

پیش فرض او این بود که سرمایه اجتماعی متفاوت خانواده‌ها سطوح مختلف سرمایه اجتماعی قابل دسترسی را برای کودکان ایجاد می‌کند. بر اساس نتایجی که او به دست آورد، زمانی که سرمایه اجتماعی خانواده‌ها بالاست، میزان ترک تحصیل فرزندان از مدرسه پایین است. به عبارت دیگر سرمایه اجتماعی بالاتر، باعث ادامه تحصیل بیشتر می‌شود (Coleman, 1988:115-117).

تحقیقات هوگان در مورد سرمایه اجتماعی در خانواده‌ها نشان داده است که تعاملات والدین و فرزندان و دانش‌آموز با خویشاوندان و سایر آشنایان به عنوان یکی از اشکال مهم سرمایه اجتماعی نقش مهمی در عملکرد و پیشرفت‌های تحصیلی فرزندان دارد (نوغانی، ۱۳۸۱: ۹۵). لیچر و دیگران (۱۹۹۴) طی تحقیقات خود نشان دادند که دارایی کودک از سرمایه اجتماعی خانواده و جامعه، احتمال ترک تحصیل وی را کاهش می‌دهد (شریفان ثانی، ۱۳۸۲: ۸ به نقل از سالارزاده و محبوبی، ۱۳۸۸: ۲۴۶).

در پژوهشی که توسط تیچمن و کاروی و پاخ (۱۹۹۶) انجام شده است، آنها دریافتند که حتی اگر والدینی به مقدار زیادی سرمایه انسانی و اقتصادی داشته باشند اما ذخیره سرمایه اجتماعی و خانوادگی (درونی - بیرونی) آنها کم باشد، فرزندان آنها قادر به دستیابی به دیگر اشکال سرمایه والدین خود نخواهند بود. آنها سرمایه اجتماعی را در سه گروه مختلف به کار بردند: ۱- پویایی و تحرک خانواده؛ ۲- ارتباط با اجتماع؛ ۳- تعداد دفعات تغییر مدرسه یک بچه. در نهایت مشخص شد هر سه عامل اثر بارزی بر فارغ‌التحصیل شدن بچه‌ها دارد (Smith, 2003:87). هانگ مطالعه‌ای با عنوان سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان در نروژ صورت داد که در آن سرمایه اجتماعی در خانه و مدرسه سنجش شد و رابطه آن با میزان موفقیت تحصیلی مورد بررسی قرار گرفت، نتایج نشان می‌دهد ارتباط مثبت و معنی‌دار بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان وجود دارد (Hung, 2009:320).

مطالعات در ایران هم نتایج فوق را تأیید می‌کند، چنان‌که در پژوهش زهره سمیعی با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران» نشان می‌دهد ارتباط معنی‌داری بین سرمایه

اجتماعی بیرون خانواده مفید و مؤثر می‌داند (Stone, 2001:168). لذا روابط و عضویت گروهی و انجمنی خانواده‌ها از جمله انجمن اولیاء و مربیان مدرسه و شورای مدرسه که روابط چهره به چهره را به دنبال خواهد داشت، باعث افزایش سرمایه اجتماعی خانواده و مدرسه می‌گردد که نهایتاً منجر به موفقیت تحصیلی فرزندان می‌شود. (Cochran, 2001:261-266).

همچنین در دیدگاه کلمن فروبستگی صورتی از سرمایه اجتماعی بیرون خانوادگی است که از طریق شناخت والدین از دوستان فرزندان و والدین آنها خلق و ایجاد می‌شود. فروبستگی بین نسلی بیانگر این است که والدین یک دانش‌آموز با والدین دوستان او ارتباط و تعامل داشته باشند. بر این اساس دانش‌آموزانی که فروبستگی بین نسلی‌شان بالاتر است در مقایسه با دانش‌آموزانی که سطح فروبستگی بین نسلی‌شان پایین‌تر است، عملکرد تحصیلی بهتری دارند (Bullen & Onyx, 2002: 52-58).

از طرف دیگر مطالعات نشان داده است که ویژگی‌های خانواده با تأثیرگذاری بر انگیزه پیشرفت بر موفقیت تحصیلی فرزندان مؤثر است (Massali, 2007) به نقل از یوسفی، قاسمی و فیروزنیا، ۱۳۸۸: ۸۱). ازدیدگاه آموزشی، انگیزه ساختاری چندوجهی است که بایادگیری و پیشرفت تحصیلی مرتبط است (Mohamadi, 2006) به نقل از یوسفی، قاسمی و فیروزنیا، ۱۳۸۸: ۸۰). بسیاری از علمای تعلیم و تربیت ضرورت توجه به انگیزش در تعلیم و تربیت را به دلیل ارتباط مؤثر آن با یادگیری متذکر شده‌اند (Shahraray, 2007) به نقل از یوسفی، قاسمی و فیروزنیا، ۱۳۸۸: ۸۰).

در یک مطالعه "مقطعی-همبستگی" بر اساس "نظریه نیاز به پیشرفت" چگونگی رابطه بین انگیزه پیشرفت تحصیلی با موفقیت تحصیلی مورد مطالعه قرار گرفته است که داده‌ها نشان می‌دهد بین این دوسازه رابطه بسیار قوی و مثبت وجود دارد (Massali, 2007) به نقل از یوسفی، قاسمی و فیروزنیا، ۱۳۸۸: ۷۹).

پیشینه تحقیق

کلمن در تحقیق خود در دبیرستان‌های آمریکا با عنوان "نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی" به مطالعه میزان موفقیت تحصیلی تعدادی از دانش‌آموزان این کشور پرداخت.

می‌کند. سرمایه اجتماعی در داخل خانه (ارتباطات درون خانوادگی) و سرمایه اجتماعی خارج از خانه (ارتباطات برون خانوادگی). سرمایه اجتماعی داخل خانواده شامل زمانی است که والدین با یکدیگر و با بچه‌هایشان می‌گذرانند. او بر روابط والدین - فرزندان تأکید می‌کند و از حضور فیزیکی والدین در خانواده و رسیدگی به فرزندان به عنوان شاخص اندازه‌گیری استفاده می‌کند. سرمایه اجتماعی درون خانواده، مکانیسم مهمی است که از طریق آن، انتظارات تحصیلی والدین به فرزندان انتقال می‌یابد و انتظارات تحصیلی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از دیدگاه کلمن این سرمایه اجتماعی از طریق سرمایه‌گذاری در کنش متقابل بین افراد خانواده و با ایجاد فرصت برای کنش‌های بین شخصی و فراوانی کنش‌ها و مدت زمان آنها ظاهر می‌شود (Coleman, 1988:118).

کلمن به اهمیت سرمایه اجتماعی بیرون خانواده نیز تأکید نموده است. این سرمایه به شبکه اجتماعی خانواده در اجتماع و رابطه آن با سایر نهادهای و اعضای اجتماع از قبیل مدارس، سازمان‌های اجتماعی و جز آن اشاره دارد که شامل تعاملات با اقوام و خویشاوندان و همسایگان و اولیاء و مربیان مدرسه است. او معتقد است که تماس بین دانش‌آموز و خانواده، دوستان، جامعه و مدرسه‌اش می‌تواند به دستاوردهای تحصیلی بزرگی منجر شود (Bullen & Onyx, 2002: 52-58).

از طرف دیگر مطالعات نشان داده است که ویژگی‌های خانواده از جمله سرمایه اجتماعی خانواده از طریق ساز و کار ارتباط با انگیزه پیشرفت در افراد بر موفقیت تحصیلی فرزندان آنان مؤثر است لذا به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی خانواده به‌طور مستقیم و غیر مستقیم (با واسطه انگیزه پیشرفت) بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. در مجموع با عنایت به مبانی نظری و پژوهش‌های انجام شده، مدل مفهومی ذیل، برای مطالعه چگونگی ارتباط سرمایه اجتماعی خانواده با انگیزه پیشرفت و موفقیت تحصیلی، پیشنهاد شده است که با داده‌های این پژوهش مورد آزمون قرار گرفته است.

اجتماعی و موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان وجود دارد (سمعی، ۱۳۷۹). مهری (۱۳۸۴) در تحقیقی که جامعه آماری آن را دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر تهران تشکیل دادند، به این نتیجه دست یافت که سرمایه اجتماعی والدین و فرزندان تغییرات موفقیت تحصیلی را تبیین می‌کند هرچند ناچیز است.

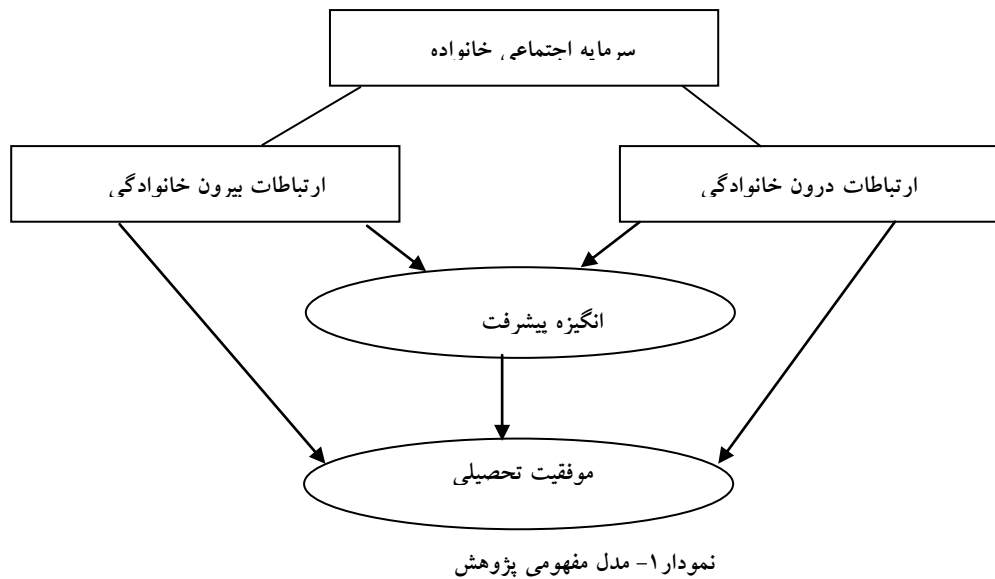
پژوهش سالارزاده و محبوبی (۱۳۸۸) با نمونه آماری شامل ۳۸۰ دانش‌آموز پیش دانشگاهی شهر ارومیه نشان داده است که بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی این دانش‌آموزان همبستگی مثبت و بسیار ضعیفی وجود دارد ولی نتایج قابل تعمیم به جامعه آماری نیست. نوغانی، آهنچیان و رفیعی (۱۳۹۰) در تحقیقی با هدف تعیین سهم سرمایه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی در احتمال موفقیت داوطلبان آزمون سراسری دانشگاه در سال ۱۳۸۹ در شهر اصفهان به این نتایج رسیدند که در کنار متغیرهای زمینه‌ای، متغیرهای سرمایه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی سهم معناداری در احتمال موفقیت داوطلبان دارند.

کیامرثی و مومنی (۱۳۹۲) در پژوهشی رابطه بین سرمایه اجتماعی و شادکامی با پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی در شهر اردبیل مورد بررسی قرار دادند، نتایج نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی و شادکامی با پیشرفت تحصیلی رابطه مثبت معنی‌دار، دارند که سهم سرمایه اجتماعی بیشتر از شادکامی تبیین شده است.

چارچوب نظری و مدل مفهومی پژوهش

با عنایت به مجموعه مبانی نظری، متغیر سرمایه اجتماعی خانواده به عنوان مبنای تحلیل موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان انتخاب شده است. کلمن با استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی سعی در شناخت نقش هنجارها و ارزش‌ها در داخل خانواده یا شبکه‌های اجتماعی داشت تا از این طریق بتواند موجب تقویت سرمایه‌های انسانی شود. پیش فرض او این بود که سرمایه اجتماعی متفاوت خانواده‌ها، سطوح مختلف سرمایه اجتماعی قابل دسترسی را برای کودکان ایجاد می‌کند (Coleman, 1988:100).

کلمن، دو نوع سرمایه اجتماعی خانواده را از هم تفکیک



فرضیه اصلی پژوهش

خانوادگی و ارتباطات بیرون خانوادگی و انگیزش پیشرفت بر موفقیت تحصیلی فرزندان، متفاوت است.

بین سرمایه اجتماعی خانواده با موفقیت تحصیلی فرزندان رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به روش، پیمایشی است. برای جمع‌آوری داده‌های پژوهش از پرسشنامه سرمایه اجتماعی خانواده که پاسخگوی آن والدین دانش‌آموزان بوده‌اند، استفاده شده است و میانگین معدل با سؤال از دانش‌آموزان به دست آمد. به منظور تعیین روایی پرسشنامه با صاحب‌نظران و متخصصان دیگر مشورت‌های لازم انجام شد و سپس با استفاده از نظرات اصلاحی آنان، پرسشنامه در بین جامعه آماری پژوهش تکمیل شده است، در این پژوهش منظور از سرمایه اجتماعی خانواده شامل سرمایه اجتماعی درون خانواده (ارتباطات درون خانوادگی) و سرمایه بیرون خانواده (ارتباطات بیرون خانوادگی) است که در جدول زیر، ابعاد، مؤلفه‌ها و معرف‌های هرکدام به طور جداگانه‌ای با الهام از دیدگاه کلمن (1988) و ولکاک و نارایان^۱ نشان داده شده است

فرضیه‌های اختصاصی

به منظور بررسی فرضیه اصلی پژوهش و همچنین با توجه به این که سرمایه اجتماعی خانواده شامل ارتباطات درون خانوادگی و ارتباطات بیرون خانوادگی است، فرضیه‌های فرعی ذیل، آزمون می‌شوند:

- ۱- بین ارتباطات درون خانوادگی با موفقیت تحصیلی فرزندان رابطه وجود دارد.
- ۲- بین ارتباطات درون خانوادگی با انگیزش پیشرفت فرزندان رابطه وجود دارد.
- ۳- بین ارتباطات بیرون خانوادگی با موفقیت تحصیلی فرزندان رابطه وجود دارد.
- ۴- بین ارتباطات بیرون خانوادگی با انگیزش پیشرفت فرزندان رابطه وجود دارد.
- ۵- بین میزان انگیزش پیشرفت دانش‌آموزان با موفقیت تحصیلی آنان رابطه وجود دارد.
- ۶- میزان تأثیر و سهم هر یک از متغیرهای ارتباطات درون

¹ Woolcok and Narayan

جدول ۱- ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی خانواده

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	تعریف عملیاتی متغیرها	ضریب پایایی (آلفا)
سرمایه اجتماعی خانواده	ارتباطات درون‌خانوادگی	ارتباطات	تعاملات بین والدین و فرزندان تعاملات بین والدین حضور فیزیکی والدین در خانواده تعداد فرزندان	۰/۸۱
		اعتماد	ترکیب متفاوت والدین تحرك خانواده اعتماد فردی	
		همکاری	مشورت، همفکری در انجام کارها ارتباط با خویشاوندان ارتباط با همسایگان ارتباط دانش‌آموز با مسئولان و معلمان مدرسه	
ارتباطات بیرون‌خانوادگی	ارتباطات	ارتباطات	ارتباط والدین با معلم، مسئولان و انجمن اولیاء و مربیان مدرسه ارتباط با والدین دوستان فرزندان میزان شناخت والدین از دوستان فرزندان	۰/۷۸
		ساختار	میزان شناخت از همسایگان تعداد اقوام و خویشاوندان تعداد دوستان فرزندان	
		اعتماد	میزان اعتماد به معلم و مسئولان مدرسه میزان اعتماد به اقوام و همسایه‌ها میزان اعتماد به سازمانها باور و اعتقاد والدین به همکاری و کار گروهی عضویت فرزندان در انجمن عضویت والدین در انجمن	
کل				۰/۷۷

استفاده شده است. هرمنس برای تأیید اعتبار آزمون، روش اعتبار محتوا را به کار گرفت (هومن، ۱۳۷۹ به نقل از بیانگرد، ۱۳۸۴: ۱۳۷) و در پژوهش حاضر میزان پایایی آن با آلفای ۰/۷۵ مورد تأیید قرار گرفته است.

جامعه و نمونه آماری پژوهش دانش‌آموزان دختر سال سوم دبیرستان‌های شهر ساری و والدین آنها از مرکز استان مازندران به دلیل اهمیت این سال تحصیلی در ورود به دانشگاه‌ها انتخاب شدند که در جدول زیر نمایش داده شده است.

موفقیت تحصیلی: برای اندازه‌گیری این متغیر از پاسخگویان (دانش‌آموزان) خواسته شد تا معدل سال قبل و ترم قبلی خود را (سال تحصیلی ۹۱-۹۰) بیان نمایند. میانگین آن، عددی که به دست آمده است به عنوان معدل کل یا همان موفقیت تحصیلی به حساب می‌آید.

انگیزش پیشرفت: در این پژوهش، از پرسشنامه استاندارد هرمنس (Hermens, 1970) که دارای ۲۹ پرسش چهار گزینه‌ای است، برای اندازه‌گیری و سنجش متغیر انگیزش پیشرفت،

جدول ۲- جامعه و تعداد نمونه آماری به تفکیک رشته تحصیلی

جامعه آماری	جنس	نوع مدارس	تعداد مدارس	رشته تحصیلی	تعداد دانش‌آموزان جامعه	تعداد دانش‌آموزان نمونه
دانش‌آموز	دختر	دولتی	۲۰	ریاضی فیزیک	۶۴۵	۹۷
				علوم تجربی	۷۶۷	۱۱۶
				علوم انسانی	۷۴۸	۱۱۳
				کل	۲۱۶۰	۳۲۶
تمامی والدین دانش‌آموز مطابق جدول بالا						

یافته‌های تحقیق

الف- توصیف متغیرهای مورد مطالعه

۱- موفقیت تحصیلی

جدول ۳- وضعیت کلی متغیر موفقیت تحصیلی (بر حسب معدل)

میزان معدل (موفقیت تحصیلی)	فراوانی	درصد	میانگین معدل
۱۳/۱-۱۵ (ضعیف)	۶۹	۲۱/۲	۱۷/۱
۱۵/۱-۱۷ (متوسط)	۱۰۲	۳۱/۳	
۱۷/۱-۱۹/۹۵ (خوب)	۱۵۵	۴۷/۵	
جمع	۳۲۶	۱۰۰	

داشته‌اند. نکته مورد توجه نسبتاً بالا بودن میانگین معدل نمرات تحصیلی فرزندان است.

۲- سرمایه اجتماعی خانواده و انگیزش پیشرفت

همان‌طوری که در جدول فوق مشاهده می‌شود در حدود نیمی از پاسخگویان، معدل ۱۷/۱-۱۹/۹۵ داشته‌اند و تقریباً از موفقیت تحصیلی خوب و بالایی برخوردار بوده‌اند و در مقابل ۳۱/۳ درصد از آنها نیز موفقیت تحصیلی؛ متوسط داشته‌اند. ضمن آنکه ۲۱/۲ درصد از آنها، پیشرفت تحصیلی؛ در حد ضعیف،

جدول ۴- وضعیت کلی سرمایه اجتماعی خانواده و انگیزه پیشرفت

شرح	نمره حداقل	نمره حداکثر	میانگین	انحراف معیار
سرمایه اجتماعی خانواده (کل)	۵۰	۹۴	۶۸	۱۱/۲۱
ارتباطات اجتماعی درون خانوادگی	۲۶	۴۸	۳۵	۵/۳
ارتباطات اجتماعی بیرون خانوادگی	۲۴	۴۶	۳۳	۳/۱
انگیزش پیشرفت	۲۲	۴۸	۳۴	۶/۲

است. نهایتاً اینکه متغیر ترکیبی سرمایه اجتماعی (کل) خانواده نیز دارای میانگین ۶۸ بوده است.

این نتایج بیانگر آن است که سرمایه اجتماعی در ابعاد ارتباطات اجتماعی درون خانوادگی و ارتباطات اجتماعی بیرون خانوادگی، از وضعیت خوب و مناسبی در بین جامعه

جدول ۴ نشان می‌دهد که متغیرهای ارتباطات اجتماعی درون خانوادگی و ارتباطات اجتماعی بیرون خانوادگی از وضعیت نسبتاً مناسبی برخوردارند با این توضیح که متغیر سرمایه اجتماعی درون خانوادگی از میانگین بالاتری نسبت به متغیر ارتباطات اجتماعی بیرون خانوادگی، برخوردار بوده

ب- تحلیل داده‌ها

به منظور سنجش نوع رابطه بین ابعاد متغیر سرمایه اجتماعی خانواده (ارتباطات درون خانوادگی و بیرون خانوادگی) با انگیزش پیشرفت و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان، جدول زیر به نمایش گذاشته شده است.

مورد مطالعه برخوردار است. همچنین ملاحظه می‌گردد که متغیر انگیزش پیشرفت نیز وضعیت مطلوبی دارد. نکته مورد توجه در این داده‌ها بالا بودن نسبی میزان میانگین سرمایه اجتماعی خانواده و انگیزش پیشرفت و همراه با بالا بودن میانگین معدل نمرات تحصیلی فرزندان می‌باشد.

جدول ۵- نتایج حاصل از آماره ضریب همبستگی

متغیرها	موفقیت تحصیلی	انگیزش پیشرفت
ارتباطات درون خانوادگی	۰/۵۶	۰/۵۸
ارتباطات بیرون خانوادگی	۰/۳۴	۰/۳۲
متغیر ترکیبی سرمایه اجتماعی خانواده	۰/۵۴	۰/۴۲
انگیزه پیشرفت	۰/۳۸	۱

Sig=p<0/01

دانش‌آموزان، از روش تحلیل رگرسیون چند گانه توام^۱ و تحلیل مسیر استفاده شده است. جدول زیر، نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی را نمایش می‌دهد.

بر اساس نتایج این جدول، متغیرهای ارتباطات درون خانوادگی، ارتباطات بیرون خانوادگی و انگیزش پیشرفت به ترتیب بیشترین ضریب تأثیر را بر متغیر موفقیت تحصیلی داشته‌اند. ضمن آنکه بر اساس مقدار ضریب همبستگی چندگانه ($R=0/79$)، همبستگی آماری قوی‌ای بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته (موفقیت تحصیلی) وجود دارد. مقدار ضریب تعیین نیز نشانگر تبیین ۶۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط مجموعه متغیرهای مستقل است. برای شناخت جایگاه و نقش و اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر موفقیت تحصیلی بر اساس مدل نظری پژوهش، از روش تحلیل مسیر استفاده شده است. جدول ۷ نشان می‌دهد که متغیرهای ارتباطات درون خانوادگی و ارتباطات بیرون خانوادگی، هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیرمستقیم بر متغیر وابسته (موفقیت تحصیلی) تأثیر می‌گذارند اما متغیر انگیزش پیشرفت با ضریب

با استناد به نتایج جدول فوق بین متغیر ارتباطات درون خانوادگی با موفقیت تحصیلی، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. بنابراین هر اندازه که سرمایه اجتماعی از بعد ارتباطات درون خانوادگی در بین دانش‌آموزان افزایش یابد، موفقیت تحصیلی در دانش‌آموزان نیز افزایش می‌یابد. همچنین بین متغیر ارتباطات درون خانوادگی با انگیزش پیشرفت، همبستگی و رابطه مثبت و معنی‌داری مشاهده می‌شود.

از دیگر سو بین متغیر ارتباطات بیرون خانوادگی با موفقیت تحصیلی رابطه مثبت و معنی‌داری تأیید شده است و بین متغیر ارتباطات بیرون خانوادگی با انگیزش تحصیلی، همبستگی و رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد و نیز به‌طور کلی بین متغیر ترکیبی سرمایه اجتماعی خانواده با موفقیت تحصیلی، همبستگی و رابطه مثبت و معنی‌داری مورد تأیید قرار گرفته است. از دیگر سو بین متغیر ترکیبی سرمایه اجتماعی خانواده با انگیزش پیشرفت رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. نیز متغیر انگیزش پیشرفت با موفقیت تحصیلی رابطه مثبت و معنی‌داری دارد.

جهت پیش‌بینی و تعیین میزان تأثیر و سهم هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (موفقیت تحصیلی)

¹ Enter

درون و برون خانوادگی به عنوان یک متغیر واسطه عمل می‌کند.

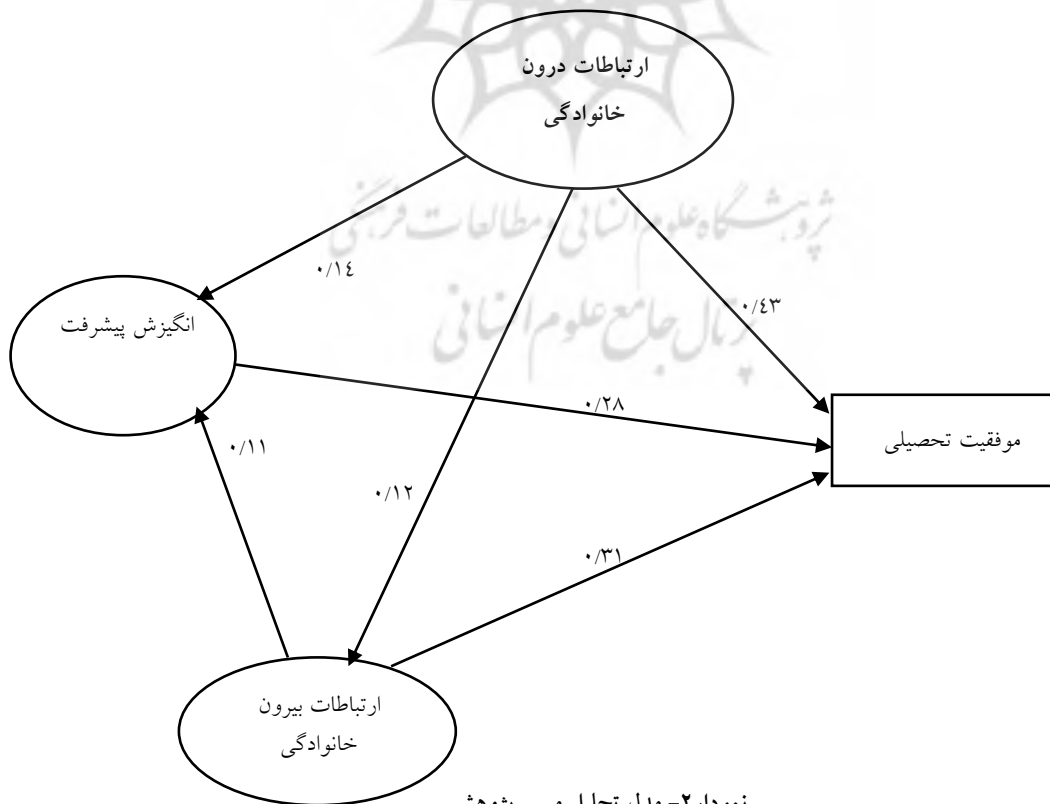
مسیر ۰/۲۸، صرفاً تأثیر مستقیم بر متغیر وابسته (موفقیت تحصیلی) دارد. بنابراین همان‌طوری که در مدل تحلیل مسیر ملاحظه می‌شود، این متغیر با تأثیرپذیری از متغیر ارتباطات

جدول ۶- نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی چند گانه عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی

نام متغیر	B	SEB	Beta	t
عدد ثابت	۷/۱۳	۰/۰۵۱	-	۵/۹۳
ارتباطات درون خانوادگی	۰/۴۶	۰/۰۱	۰/۴۳	۷/۹۰
ارتباطات بیرون خانوادگی	۰/۳۲	۰/۰۱	۰/۳۱	۶/۲۶
انگیزش پیشرفت	۰/۱۹	۰/۰۱	۰/۲۸	۵/۱۶
R=۰/۷۹ R ^۲ =۰/۶۲ F=۳۹/۲۳ P<۰/۰۱				

جدول ۷- نتایج حاصل از تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی

نام متغیر	نوع تأثیر	
	مستقیم	غیرمستقیم
ارتباطات درون خانوادگی	۰/۴۳	۰/۲۶
ارتباطات بیرون خانوادگی	۰/۳۱	۰/۱۱
انگیزش پیشرفت	۰/۲۸	-
کل	۰/۶۹	۰/۴۲



نمودار ۲- مدل تحلیل مسیر پژوهش

نتیجه و بحث

عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان، علاوه بر تأثیرپذیری از بسیاری از عوامل، تحت تأثیر سرمایه اجتماعی خانواده‌ها نیز قرار دارد. در این پژوهش بررسی سطوح سرمایه اجتماعی خانواده و همچنین ابعاد تأثیرگذار سرمایه اجتماعی خانواده بر میزان موفقیت تحصیلی در میان دانش‌آموزان دختر تعدادی از دبیرستان‌های شهر ساری پرداخته شد.

نتایج حاکی از آن است که اکثر دانش‌آموزان از موفقیت تحصیلی بالایی برخوردار هستند و میزان سرمایه اجتماعی خانواده (سرمایه اجتماعی درونی و بیرونی خانواده) این گروه نیز نسبتاً بالاست لذا بنظر می‌رسد ارتباط مستقیم بین این دو متغیر وجود دارد بنابراین در قالب فرضیه‌هایی این داده‌های توصیفی مورد آزمون قرار گرفتند. یافته‌ها نشان می‌دهند که هر اندازه سرمایه اجتماعی درون خانوادگی افزایش یابد میزان موفقیت تحصیلی فرزندان بیشتر می‌شود همچنین با افزایش سرمایه اجتماعی بیرون خانوادگی میزان موفقیت تحصیلی فرزندان افزوده می‌شود. با این توضیح که تأثیر میزان سرمایه اجتماعی درونی از قدرت بیشتری برخوردار است.

به‌طور کلی یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی خانواده ارتباط نسبتاً قوی و تأثیرگذار بر میزان موفقیت تحصیلی فرزندان دارد. این نتایج تأییدی بر یافته‌های مطالعه لیچر و دیگران (۱۹۹۴) و تیمچن و کاروی باخ (۱۹۹۶) و نیز مطالعه هانگ (۲۰۰۹) در دیگر کشورها است و نیز برخی از مطالعات در ایران با نتایج این تحقیق همسو هستند، از جمله مطالعه مهري (۱۳۸۴) و سالارزاده و محبوبی (۱۳۸۸) و نوغانی؛ آهنچیان و رفیعی (۱۳۹۰).

از سوی دیگر نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که ارتباط درون و بیرون خانوادگی با تأثیرگذاری بر انگیزش پیشرفت موجب موفقیت تحصیلی فرزندان می‌گردد. این نتایج با مطالعه دانشمندان حوزه تعلیم و تربیت (Massali, 2007) همخوانی دارد؛ با این توضیح که متغیر مذکور بر اساس

نتایج داده‌های تحلیل مسیر پژوهش حاضر به عنوان یک متغیر واسط عمل می‌کند.

بنابراین نتایج این پژوهش تأییدی بر مدل مفهومی طراحی شده است لذا سرمایه اجتماعی خانواده در ایجاد سرمایه انسانی مطلوب نقش اساسی و بارزی دارد. پس جای دارد در افزایش سرمایه اجتماعی خانواده در قالب ارتباطات درون خانواده و بیرون خانواده در چارچوب نهادهای مدنی از جمله آموزش خانواده‌ها و تقویت انجمن اولیا و مدرسه فعالیت‌های مؤثری صورت گیرد.

باتوجه به نتایج این پژوهش که با محدودیت جغرافیایی و جامعه نمونه صورت گرفته است، نیاز به پژوهش درحوزه وسیع‌تر و در سطح کشور با تنوع جغرافیایی و جامعه آماری گسترده‌تر (پسران) و حوزه وسیع‌تر علمی از جمله مراکز آموزش عالی احساس می‌شود که بدیهی است با تلاش پژوهشگران این عرصه ممکن می‌گردد.

منابع

- ایمانی جاجرمی، ح. (۱۳۸۰). «سرمایه اجتماعی و مدیریت شهری»، نشریه مدیریت شهری، ش ۷، ص ۱۰-۴۵.
 بوردیو، پ. (۱۳۸۰). نظریه کنش، مرتضی مردی‌ها، تهران: انتشارات نقش و نگار.
 بیابانگرد، ا. (۱۳۸۴). «رابطه میان عزت نفس، انگیزه پیشرفت و پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان‌های تهران»، مطالعات روان‌شناختی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء، دوره ۱، ش ۴ و ۵، ص ۱۳۱-۱۴۴.
 چلبی، م. (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی نظم، تهران: نشر نی.
 سالارزاده، ن. و محبوبی، ر. (۱۳۸۸). «مقایسه نقش سرمایه اجتماعی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان پیش دانشگاهی شهر ارومیه»، فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۴۷، ص ۲۲۹-۲۷۱.

- Boisjoly, J. & Duncan, J. & Hofferth, S. (1995) "Access To Social Capital", *Journal of Family Issues*, No. 16, p 609-631.
- Bullen, P. & Onyx, J. (2002) "Measuring Social Capital in Five Communities in NSW". *Journal of Applied Behavior Science*, Vol 36, No. 1, P 23-42.
- Cochrane, M. & Dean, C. (1991) "Home-School Relations and The Empowerment Process". *The Elementary School Journal*, No. 91, p 261-269.
- Coleman, J.S. (1988) "Social Capital in the Creation of Human Capital". *The American Journal of Sociology*, No. 94, p 95-120.
- Hogan, M.J. (2003) "Social Capital: Potential in Family Social Sciences". *The Journal of Socio-Economics*, Vol. 30, p 151-155.
- Huang, L. (2009) "Social Capital and Student Achievement in Norwegian Secondary Schools". *Learning and Individual Differences*, No. 19, p 320-325.
- Meier, A. (1999) "Social Capital and School Achievement among Adolescent". *University of Wisconsin*, No. 99, p 1-60.
- Portess, A. (1998) "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology". *Annual Review of Sociology*, No. 24, p 1-24.
- Smith, M.H. (2003) "Family Characteristics, Social Capital And College Attendance". Unpublished Dissertation, Department of Sociology, University of Florida.
- Stone, W. (2001) "Measuring Social Capital". *Australian Institute of Family Studies*, No. 24, p 140-170.
- Woolcock, M. & Narayan, D. (2000) "Social Capital: Implication for Development Theory, Research and Policy". *The World Bank Research Observer*, Vol. 15, No. 2, p 225-249.
- سمیعی، ز. (۱۳۷۹). بررسی تأثیر سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه الزهراء.
- شان‌پور، م. (۱۳۸۳). ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی و پیامدهای حاصل از فرسایش آن، گروه مؤلفان، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- فوکویاما، ف. (۱۳۷۹). پایان‌نظم و بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه: غلامعباس توسلی، تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.
- کلمن، ج. (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- کیامرثی، آ. و مومنی، س. (۱۳۹۲). «بررسی ارتباط سرمایه اجتماعی و شادکامی با پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی»، *مجله روان‌شناسی مدرسه*، بهار، دوره ۲، ش ۱، ص ۱۱۹-۱۳۰.
- مهری، ک. (۱۳۸۴). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان شهر تهران»، *فصلنامه خانواده و پژوهش*، سال دوم، ش ۲، ص ۱۰۴-۱۲۷.
- نوغانی، م. (۱۳۸۱). تحلیل جامعه‌شناختی موفقیت در ورود به آموزش عالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه شیراز.
- نوغانی، م؛ آهنگیان، م. و رفیعی، م. (۱۳۹۰). «تأثیر سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی بر موفقیت در آزمون سراسری ورود به دانشگاه»، *فصلنامه آموزش و پرورش*، ش ۱، ص ۱۹۱-۲۱۸.
- یوسفی، ع؛ قاسمی، غ. و فیروزنیا، س. (۱۳۸۸). «ارتباط انگیزش تحصیلی با پیشرفت تحصیلی دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان»، *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ش ۹(۱)، ص ۷۹-۸۵.